

ПРОБАЦІЯ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Капленко Т. В.,
Кулик Л. М.

У статті проаналізовано сучасний стан реалізації Закону України “Про пробацію” від 05.02.2015 року, у загальних рисах охарактеризовано вказаний закон. Висвітлено коло теоретичних та практичних проблем впровадження пробації в нашій країні. Також у статті йде мова про пробацію щодо неповнолітніх.

Ключові слова: пробація, звільнення від відбування покарання з випробуванням, Кримінальний кодекс України, обов’язки покладені на правопорушника за вироком суду, неповнолітні.

В статье проанализировано современное состояние реализации Закона Украины “О пробации” от 05.02.2015 года, в общих чертах охарактеризован указанный закон. Освещен круг теоретических и практических проблем внедрения пробации. Также в статье идет речь о пробации в отношении несовершеннолетних.

Ключевые слова: пробация, применение наказания не связанного с лишением свободы, Уголовный кодекс Украины, обязанности возложенные судом на правонарушителя, несовершеннолетние.

The article analyzes the current state of implementation of the Law of Ukraine “On probation” from 05.02.2015, the general terms described in the said law. Deals with the range of the theoretical and practical problems of implementing probation in our country. Also considered some aspects of improving legislation on sentencing and execution in respect of persons who sentenced not connected with imprisonment.

Attention is paid to domestic and foreign approaches to the appointment by the court probates programs by imposing on a person, who is exempt from probation, duties upon conviction. The necessity to urgently amend the law governing criminal-executive relations (in this case on non-penal imprisonment), especially Article 76 of the Criminal Code of Ukraine, by correcting the existing duties the court orders the person liberated from probation that in today’s reality cannot provide effective educational impact on the offender and reintegrate him into society, and expanding the list of these obligations.

Also, the article refers to the juvenile probation, the author regrets states superficial attitude legislator to the problems of children in conflict with the law. The Act “On probation” does not regulate effective measures in dealing with juvenile offenders. In addition to the work raises the question of appropriateness proposed legislator, complete rejection of sending the minor to a special educational institution for children and adolescents to correct (paragraph 5 of Article 105 of the Criminal Code of Ukraine).

Key words: probation, release from probation, the Criminal Code of Ukraine, the duties imposed on the offender by a court, minors.

05.02.2015 року український парламент, прийнявши Закон України “Про пробацію”, продемонстрував серйозний крок у сфері наближення вітчизняної юстиції до міжнародних стандартів і впровадження принципово

нової системи заходів кримінально-правового характеру.

Закон набув чинності через шість місяців з дня його опублікування (27 серпня 2015 року), проте протягом поточного року з дня прийняття закону можемо констатувати лише теоретичне “наближення” до міжнародних стандартів. Навіть якщо не брати до уваги полеміку яка точиться у колах науковців та практиків-пенітенціаріїв про плутанину у використанні термінів, що обслуговують зазначений закон, чи юридичні прогалини допущенні законодавцем, який у статті другій першого розділу Закону представляє орган пробації як центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері пробації, але такий що є структурним підрозділом Державної пенітенціарної служби України (згідно з положенням четвертого розділу Закону України “Про Державну кримінально-виконавчу службу України”, у якому визначається правовий статус персоналу органу пробації) [1].

Науковці, підкреслюючи значущість Закону України “Про пробацію”, визнають згаданий Закон ключовим актом, що символізує сьогодні реформу у пенітенціарній сфері. І тому дуже прикро, що закон, на розробку якого знадобилося майже тринадцять років виявився неякісним з позицій юридичної термінології та техніки. На теперішній час ситуацію може врятувати лише докладна інструкція щодо його виконання. Інакше Закон “Про пробацію” може залишитися декларацією [2, с. 41-44].

Якщо ж розглядати цей Закон та процес його впровадження з точки зору практичного працівника, то він є нормативним актом, який не має чіткого механізму впровадження, але має конкретні строки реалізації. У розділі п’ятому Закону України “Про пробацію” зазначено про необхідність вжиття заходів щодо приведення у відповідність з цим Законом підзаконних нормативно-правових актів, забезпечивши набрання ними чинності одночасно з введенням у дію цього Закону; забезпечити перегляд і прийняття міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів, передбаченим цим Законом; вжити інших заходів для реалізації цього Закону [1]. Станом на 10 квітня 2016 року не створено навіть платформи для впровадження. Платформою для успішного функціонування пробації, на нашу думку, є перш за все “презентація” статті 76 Кримінального кодексу України в оновленому, сучасному вигляді.

У європейських країнах звільнення з випробуванням (застосування пробації) передбачає широке коло обов’язків та обмежень, які може покласти суд на правопорушника: зобов’язання не відвідувати певні місця; знайти роботу, отримати повну загальну освіту або спеціальність (у визначеній судом строк); не вживати алкоголь та наркотичні засоби; пройти програму корекції поведінки; утримувати утриманців, не носити зброю, приймати участь у програмах з надання соціальної допомоги та інше. За порушення цих умов клієнт служби пробації направляється до місць позбавлення волі.

Водночас стаття 76 Кримінального кодексу України передбачає лише п’ять видів обов’язків, які у сучасних реаліях не можуть забезпечити ефективного виховного чи виправного впливу на правопорушника та реінтегру-

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**

вати його до суспільства:

- попросити публічного або в іншій формі пробачення у потерпілого;
- не виїжджати за межі України на постійне проживання без дозволу кримінально-виконавчої інспекції;
- повідомляти кримінально-виконавчу інспекцію про зміну місця проживання, роботи або навчання;
- періодично з'являтися для реєстрації в кримінально-виконавчій інспекції;
- пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб [3].

З позиції практики дієвими з цього переліку можна визначити такі з обов'язків засудженого (за ступенем важливості та обов'язковості призначення суддями):

- повідомити кримінально-виконавчу інспекцію про зміну місця проживання (на сьогодні фактично виконується відсотків на 50, адже засуджений може без перешкод змінити місце проживання, просто попередивши інспекцію про свій намір. Мають місце ситуації коли засуджений не попередив про зміну місця проживання, тоді такий факт ухилення від відбування покарання з'ясовується при інспектуванні засудженого за місцем проживання. З цього приводу доречно буде звернутися до досвіду інших країн. Так у статті сорок першій Закону Грузії "Про порядок виконання покарань не пов'язаних з триманням під вартою, та пробації" надається право начальнику бюро пробації протягом двох тижнів з дня отримання від засудженого заяви про зміну місця проживання задовільнити або відхилити її [4]. Така форма реалізації контролю за виконанням такого обов'язку надає інспекції (бюро пробації) більше повноважень тим самим полегшуючи контролюючу та наглядову функції пробації, що в свою чергу відображається на безпеці суспільства. Саме з таких позицій відображається цей обов'язок і в нормативних актах щодо пробації інших зарубіжних країн;

- періодично з'являтися для реєстрації - цей обов'язок, на нашу думку, має покладатися на кожного засудженого до покарання не пов'язаного з позбавленням волі (до клієнта пробації). Іноді для виконання до кримінально-виконавчої інспекції надходять вироки що зовсім не містять обов'язків покладених судом на засудженого, тобто суд взагалі не застосував ст. 76 Кримінального кодексу України, що значно утруднює а інколи і унеможливує виконання вироку. Наприклад, вирок Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 13.03.2015 року відносно громадянина А., засудженого за ч. 1 ст. 185 Кримінального кодексу України до 1 року позбавлення волі, згідно ст. 75 Кримінального кодексу звільненого від відбування покарання з іспитовим строком на 1 рік. Вище зазначений громадянин раніше був засуджений, крім того не мав постійного місця проживання, але не зважаючи на ці факти суд надав йому можливість виправитися без позбавлення волі, до того ж не поклав на засудженого жодного з обов'язків. Згодом відносно засудженого проводилися розшукові заходи, що тривали майже третину іспитового строку. Можливо цього не сталося б, якби суд призначив засудженому з'являтися до інспекції для проведення реєстрації. На жаль це не поодинокий випадок. Зрозуміло, що покладення на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням, певних обов'язків є одним з обов'язкових елементів, що визначають основний зміст випробування, а в подальшому застосування до засудженого

пробаційної програми.

Наступні обов'язки можна охарактеризувати таким чином:

- попросити пробачення у потерпілого - обов'язок має виховний чинник, який полягає у його високій публічності. На нашу думку, може бути дієвим лише у тих випадках, коли йдеться про правопорушника, що проживає у невеликому населеному пункті, де зв'язки між громадянами мають високу ступінь гласності, або засуджений є публічною особою. Проте це не означає, що суду не слід покладати цей обов'язок на засуджених;
- не виїжджати за межі України на постійне проживання без дозволу органу кримінально-виконавчої системи. Норма закону не демонструє правильного розуміння необхідності засудженому "погоджувати" свій виїзд за межі України з кримінально-виконавчою інспекцією (органом пробації), а не "отримувати дозвіл від кримінально-виконавчої інспекції" на постійне місце проживання за межами України. Крім того в інструкції до пробаційного закону має бути вичерпний перелік причин з яких засудженому може надаватися дозвіл на тимчасовий виїзд за межі держави;

- пункт 3 статті 76 Кримінального кодексу України на теперішній час об'єднує різні за своєю суттю обов'язки, мова йде про повідомлення інспекції про зміну місця проживання, роботи або навчання. На нашу думку, це мають бути не пов'язані між собою, різні обов'язки. Така сама пропозиція міститься й у проекті Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених" від 10.08.2015 року. Проект пропонує таку редакцію стосовно роботи та навчання: "вступити на навчання для здобуття повної загальної середньої освіти; вступити на навчання для отримання професії; та офіційно працевлаштуватися" [5]. Така позиція законотворця зазнала критики у висновку Головного науково-експертного управління від 04.11.2015 року, особливо що стосується "офіційного працевлаштування" [6]. Хоча із результатів численних досліджень відомо, що непрацевлаштованість являється одним з основних криміногенних факторів, що може продукувати рецидивну злочинність серед підоблікових кримінально-виконавчої інспекції (клієнтів пробації). Тобто не треба "побоюватися" покладати на засуджених такі обов'язки, адже існує центр зайнятості, який також опікується цією категорією громадян і може надати допомогу з працевлаштування чи перекваліфікації або направити на навчання. З власного досвіду роботи із засудженими можна привести десятки прикладів, коли правопорушник маючи обов'язок повідомляти про зміну місця роботи не збирається працевлаштуватися, мотивуючи це тим, що суд зобов'язав його тільки повідомити інспекцію про зміну роботи, а не фактично влаштуватися на роботу;

- пройти курс лікування - важливий обов'язок, що має призначатися судом з урахуванням особливостей конкретного кримінального провадження та особи винного.

Що стосується пробації відносно неповнолітніх, то з цього проводу взагалі не передбачено якихось вагомих змін у законодавстві. Єдине на що спромігся законодавець, так це запропонував виключити пункт 5 статті 105 Кримінального кодексу України, тобто відмовитися від направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до виправлення [5]. Зрозуміло, що подібні заклади слід оновлювати та переформувати, але зовсім відмовитися

Проблеми становлення правової демократичної держави

від них, на нашу думку, буде помилкою. Крім того існує позитивний зарубіжний досвід функціонування установ такого спрямування, який необхідно всебічно дослідити, узагальнити та впроваджувати в адаптованому до наших реалій виді.

Стаття 12 нашого пробаційного закону, відповідно до своєї назви, має містити перелік особливостей пробації щодо неповнолітніх, але таких не містить, крім інформації про те, що неповнолітні це особи у віці від 14 до 18 років.

Єдине, що на теперішній час викликає практичний інтерес, це оприлюднений 16.03.2016 року План дій Кабінету Міністрів України на 2016 рік. У 80 пункті зазначеного Плану йдеться про заходи практичної реалізації Закону України “Про пробацію”, а саме про розроблення дієвого механізму виправлення неповнолітніх засуджених, індикатором виконання якого є відкриття пробаційних центрів протягом поточного року. Але з огляду на те, що з дня введення вказаного Закону в дію, практичних змін у виконанні покарань, не пов’язаних з позбавленням волі не відбулося, важко сподіватися на швидкі зміни. Звісно кримінально-виконавча інспекція у своїй діяльності вже давно вийшла за межі дієвого нагляду та контролю за поведінкою засуджених, все більше приділяючи уваги реінтеграції правопорушника у суспільство, але для досягнення значних результатів у діяльності, все ж таки, необхідно мати нормативне підґрунтя.

Можна констатувати, що з прийняттям Закону України “Про пробацію” закріпився пріоритетний напрямок державної правової політики щодо реформування кримінальної юстиції та кримінально-виконавчої системи.

Першим етапом такого реформування має стати внесення змін та доповнень у виді додаткових обов’язків, що покладаються на осіб, яких засуджено до позбавлення волі та звільнених від відбування покарання з випробуванням. У результаті суд з більшою індивідуальністю призначатиме обов’язки засудженому, та у висновку орган пробації зможе надати суспільству більш якісні послуги з виправлення та перевиховання колишнього злочинця. Адже всім зрозуміло, що правопорушник у кращому випадку буде виконувати тільки ті обов’язки, що прописані у рішенні суду.

Практичні співробітники кримінально-виконавчої інспекції часто стикаються з повним небажанням засуджених прийняти допомогу у подоланні алкогольної або наркотичної залежності (ці послуги на безкоштовній основі надають благодійні фонди та інші неприбуткові організації, що співпрацюють з інспекцією), те саме стосується і працевлаштування. А якщо у вироку суду як обов’язок буде графа про необхідність працевлаштування у визначений термін, або постановка на облік центру зайнятості з послідуочим працевлаштуванням - то засуджений повинен виконати цей обов’язок.

Підсумовуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що застосування пробаційного впливу сприятиме більш успішному індивідуальному запобіганню кримінальних правопорушень особливо невеликої та середньої тяжкості. Разом з тим залишається проблема впровадження та вдосконалення пробаційного нагляду, враховуючи “місцеву специфіку” та подальшої імплементації міжнародних стандартів поведіння з правопорушниками, які не ізольовані від суспільства, до норм кримінального законодавства України.

Література

1. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. №

160-VIII // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/160-19>.

2. Галай А.О. Нова пробація і діяльність кримінально-виконавчої інспекції: нормативний гумор чи недоліки нормотворення? / А.О. Галай // Сучасні проблеми та тенденції розвитку кримінально-виконавчого права в Україні : збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного семінару [20 листопада 2015 року, м. Харків] / Харківський нац. ун-т внутр. справ; Наук.-дослід. ін-т вивч. пробл. злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України; Кримінологічна асоціація України. - Х. : ХНУВС, 2015. - С. 42-44.

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001р. // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-16>.

4. Про порядок виконання покарань не пов’язаних з триманням під вартою, та пробації: Закону Грузії від 19.06.2007р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.matsne.gov.ge>.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених: Проект закону від 10.08.2015р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=56249&pf35401=354368>.

6. Висновок Головного науково-експертного управління від 04.11.2015р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=56249&pf35401=362656>.

*Капленко Т.В.,
аспірант ОДУВС
інспектор Заводського РВ КВІ
м. Запоріжжя
управління ДПтС України
в Запорізькій області*

*Кулик Л.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології ОДУВС
Надійшла до редакції: 16.03.2016*